

**ՊԱՏԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆՆԵՐԸ ՄՐՑԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ԵՎ Ի ՊԱՇՏՈՆԵ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՄՈՂԵՆՆԵՐՈՒՄ**

Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի մշակմանն ուղղված աշխատանքների իրականացման ժամանակ առավել քննարկվող հիմնախնդիրներից էր դատական քննության դատավարական ձևի, այն է՝ դատական քննության մրցակցային և ի պաշտոնե քննության («ex officio») մոդելների միջև ընտրություն կատարելու հարցը: Այսինքն՝ ՀՀ նոր քրեադատավարական օրենքի դատական քննության հիմքում պետք է դրվի դատավարության մրցակցային, թե՞ ի պաշտոնե քննության ձևը:

Նշված բանավեճը ավելի էին թեժացնում ի պաշտոնե քննության ձևի վերաբերյալ առկա այն թյուր պատկերացումները, որոնք այն նմանեցնում են միջնադարյան ինկվիզիցիոն դատավարությանը և ընկալում այն որպես ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ և Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հակասող դատավարական ձև: Քրեական դատավարության այդ երկու ձևերը դատական քննության սահմանների և դատարանում դատարանի լիազորությունների առումով սահմանում են ըստ էության միմյանցից սկզբունքային առումով տարբերվող կարգավորումներ, ինչը հանդիսանում է այդ դատավարական մոդելների առանցքային տարբերությունը²:

Ելնելով վերոնշվածից՝ սույն աշխատությունում անհրաժեշտ է նախ վերլուծել դատավարական այդ երկու ձևերից յուրաքանչյուրի առանձնահատկությունները և պարզել, թե դատավարական ո՞ր ձևն է վերջո դրվեց ՀՀ նոր քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծի հիմքում:

¹ ԵՊՀ քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի ասպիրանտ, գիտ. դեկավար՝ իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ Գ. Ս. Ղազինյան:

² Հաննովերի երկրամասսին գերագույն դատարանի դատավոր, պրոֆեսոր Հենինգ Ռադկե, Ջեկոյց ի պաշտոնե քննության և մրցակցության վարույթների վերաբերյալ, ի պաշտոնե քննության վարույթի առավելությունը, Երևան 2011, էջ 15:

Միջազգային փորձի ուսումնասիրությունից բխում է, որ քրեական դատավարական իրավունքը ամբողջ աշխարհում սահմանում է քրեական դատավարության երկու հիմնական մոդել. մի կողմից՝ որպես մեղադրանքի և պաշտպանության կողմերի վարույթ կառուցված դատավարության մրցակցային (ադվերսատորային) կադապարը, որը սկզբնական շրջանում նախևառաջ նախատեսված էր բացառապես անգլոամերիկյան իրավական համակարգում, իսկ մյուս կողմից՝ քրեական վարույթի ի պաշտոնե քննության («ex officio») կադապարը, որը որպես դատավարության ձև սահմանվում էր մայրցամաքային Եվրոպայի գրեթե բոլոր քրեական դատավարական կարգերում²:

Վերջին տասնամյակում քրեական դատավարության տեսությունը դատավարության այս երկու մոդելներին զուգահեռ որպես առանձին դատավարական մոդել առաջարկում է նախատեսել դատավարության կոնսենսուսային ձևը, որը դրսևորվում է որպես մեղադրանքի և պաշտպանության կողմերի միջև կնքված համաձայնության հիման վրա ավարտվող քրեական վարույթ: Սակայն քանի որ դատական քննության կոնսենսուսային ձևը նախատեսված է ինչպես դատական քննության մրցակցային մոդել ունեցող քրեական դատավարական կարգերում³, այնպես էլ քրեական վարույթի ի պաշտոնե քննության մոդել ունեցող դատավարություններում⁴, կարելի է եզրակացնել, որ այն համատեղելի է քրեական դատավարություն երկու մոդելների հետ էլ, և ինքնին չի հանդիսանում դատավարության երրորդ ձև: Բացի այդ՝ կոնսենսուսային տիպի վարույթներում դատական քննության սահմանները որպես դատական քննության ընդհանուր պայման նախատեսված չեն, քանի որ այդ վարույթում որպես կանոն քրեական գործի դատական քննություն չի կատարվում, և դատարանը ստուգում է միայն կոնսենսուսային վարույթի կիրառման հիմքերը և պայմանները:

² Հաննովերի երկրամասային գերագույն դատարանի դատավոր, պրոֆեսոր Հենինգ Ռադկե, նույն էջն 1:

³ Уголовный процесс западных государств/ Колл. Авт. М., 2002. С.(автор главы – К. Ф. Гуценко)

⁴ Zu der Entwicklung des „Rechtsinstituts“ der Verfahrensabsprache in Deutschland ausführlich Radtke, Festschrift 300 Jahre Oberlandesgericht Celle, 2011, S. 515 ff.

Աղվերսատորային կամ մրցակցային դատավարությունը կառուցված է իբրև կողմերի դատավարություն⁵: Այն դատավարության այնպիսի ձև է, որում մեղադրանքի և պաշտպանության ֆունկցիան իրականացնում են իրավահարաբերության տարբեր կողմերը, իսկ գործի լուծումը դատարանի ֆունկցիան է⁶:

Դատավարության այս ձևը բնորոշվում է նրանով, որ մեղադրանքի և պաշտպանության կողմներն են պարտավոր պարզել գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը, բացահայտել դրանք հաստատող ապացուցաները և ներկայացնել դրանք դատարանին: Դատարանն օբյեկտիվ ճշմարտության բացահայտման խնդիր չպետք է ունենա, այլ դատական ճշմարտությունը պարզելու նպատակով կողմերի համար ապահովում է հավասար պայմաններ⁷:

Մրցակցային դատավարությունում դատական քննության նպատակը հանրային մեղադրանքի վարույթներով պետության և մեղադրյալի, իսկ մասնավոր մեղադրանքի դեպքում՝ տուժողի և մեղադրյալի միջև առկա իրավական վեճի լուծումն է: Այսինքն՝ մրցակցային դատական քննության նպատակը մեղադրանքի և պաշտպանության կողմերի միջև վեճի, այսինքն՝ առաջադրված մեղադրանքում մեղադրյալի մեղավորության հարցի լուծումն է: Հետևաբար մեղադրողի դիրքորոշումը մեղադրանքից հրաժարվելու մասին պարտադիր կերպով հանգեցնում է քրեական հետապնդման դադարեցման և արդարացման դատավճռի կայացման:

Դատարանի խնդիրն է ստուգել միմիայն ներկայացված մեղադրանքի հիմնավորվածությունը և ապացուցվածությունը: Եթե դատարանում ապացույցների հետազոտման արդյունքում դրանք

⁵ Հաննովերի երկրամասային գերագույն դատարանի դատավոր, պրոֆեսոր Հենինգ Ռադկե, Ջեկույց ի պաշտոնե քննության և մրցակցության վարույթների վերաբերյալ, ի պաշտոնե քննության վարույթի առավելությունը, Երևան 2011. էջ 1:

⁶ Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. Т. 1. М., 1968 էջ 149:

⁷ «Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգին հավանատություն տալու մասին» ՀՀ կառավարության 10.04.2011թ արձանագրային որոշման 8.5.կետ, 38 էջ:

չեն հաստատվում, ապա դատարանը պարտավոր է կայացնել արդարացման դատավճիռ՝ որևէ պատասխանատվություն չկրելով նման որոշման հետևանքների համար⁸: Դատարանը մեղադրյալի մեղավորության կամ անմեղության հարցը լուծում է մեղադրյալին առաջադրված մեղադրանքում ձևակերպված փաստական հանգամանքները համադրելով մեղադրանքում նշված համապատասխան քրեական օրենքի դիսպոզիցիայի հետ և դրանց համապատասխանության դեպքում կայացնելով մեղադրական դատավճիռ, իսկ անհամապատասխանության դեպքում՝ արդարացման դատավճիռ:

Մրցակցային դատավարությունում մեղադրանքի, պաշտպանության և գործի լուծման գործառույթների տարանջատման պայմաններում դատարանը՝ որպես գործի լուծման գործառույթը կրող սուբյեկտ, գործը քննում է ըստ ներկայացված մեղադրանքի և իրավասու չէ դուրս գալ մեղադրանքի շրջանակներից⁹:

Այսինքն՝ դատավարության մրցակցային մոդելի կողմից դատական քննության սահմանների կարգավորումը համահունչ է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 309-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված կարգավորմանը:

Նույնանման կարգավորում է սահմանված նաև մրցակցային դատական քննության մոդել որդեգրած այլ պետություններում՝ Էստոնիայում, Լեհաստանում, Լատվիայում, Սերբիայում, Ուկրաինայում, Մոլդովայում, Բուլղարիայում, Բոսնիայում: Դատավարության մրցակցային մոդել է սահմանված նաև ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգով:

ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգը ամրապնդեց դատարանի կողմից մեղադրանքը սեփական նախաձեռնությամբ փոփոխելու վերաբերյալ ՀՀ քրեական դատավարության գործող օրենսգրքի կարգավորումները՝ սահմանելով, որ դատարանը մեղադրանքը չի կարող փոփոխել խստացման առումով, քանի որ այդ դեպքում նա արդարադատություն իրականացնող

⁸ Հայեցակարգի 8.5.կետ, 43 էջ:

⁹ ՀՀ Սյունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի դիմումի հիման վրա ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 375.1-րդ հոդվածի 1-ին մասի ՀՀ Սահմանդրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործով ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 28.12.2010թ. N 931 որոշման 8-րդ էջ:

մարմնից կվերածվի քրեական հետապնդում իրականացնողի, ինչպես նաև կխախտվի մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքը, քանի որ նա կզրկվի նոր մեղադրանքից պաշտպանվելու բոլոր հնարավորություններից¹⁰:

Սահմանվեց, որ դատական քննության փուլում դատարանի խնդիրն է միմիայն ստուգել ներկայացված մեղադրանքի հիմնավորվածությունը և ապացուցվածությունը: Եթե դատարանում ապացույցների հետազոտման արդյունքում դրանք չեն հաստատվում, ապա (անկախ իրական մեղադրանքի ավելի խիստ կամ ավելի մեղմ լինելու փաստից) դատարանը պարտավոր է կայացնել արդարացման դատավճիռ՝ որևէ պատասխանատվություն չկրելով նման որոշման հետևանքների համար: Նշված կանոնից պետք է սահմանվի հետևյալ բացառությունը. դատարանը, չփոխելով մեղադրանքի հիմքում ընկած փաստական հանգամանքները, կարող է մեղադրանքի ծավալից հանել մեղադրյալի պատասխանատվությունը խստացնող (արարքը որակյալ դարձնող) և/կամ պատիժը ծանրացնող հանցակազմի հատկանիշները, ինչպես նաև մեղադրյալի համար բացասական նշանակություն ունեցող այլ հանգամանքներ:

Մրցակցային դատական քննության հակապատկերն է գործերի ի պաշտոնե քննության մոդելը: Այն ամրագրված է Գերմանիայի և Ավստրիայի քրեական դատավարություններում: Դատավարության այդ կաղապարում ապացուցման ենթակա փաստական հանգամանքների և նյութական իրավունքին համապատասխան արդարացի որոշման կայացման պարտականությունն ամբողջությամբ դրված է դատարանի վրա¹¹: Դատարանը պարտավոր է գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող նյութը ձեռք բերել ի պաշտոնե, այսինքն՝ սեփական նախաձեռնությամբ՝ անկախ դատավարության կողմերի ներկայացրած ապացույցների շրջանակից: Ի տարբերություն մրցակցային մոդելի՝ գործերի ի պաշտոնե քննության մոդելում դատարանը որևէ կերպ կաշկանդված չէ

¹⁰ Հայեցակարգի 8.17 կետ:

¹¹ Հաննովերի երկրամասային գերագույն դատարանի դատավոր, պրոֆեսոր Հենինգ Ռադկե, Ջեկույց ի պաշտոնե քննության և մրցակցության վարույթների վերաբերյալ, ի պաշտոնե քննության վարույթի առավելությունը, Երևան 2011, էջ 1:

կողմերի ներկայարած փաստական հանգամանքների շրջանակով:

Վարույթի այս տեսակը կրում է այն գաղափարի դրոշմը, որ քրեական վարույթի առարկան վեր հանելու գործը ոչ մի պարագայում չպետք է դրվի դատավարության կողմերի վրա, քանի որ դատարանն է պատասխանատու արդար, այսինքն՝ ամբաստանյալի կողմից կատարվող արարքի վերաբերյալ նյութական քրեական իրավունքին համապատասխանող որոշում կայացնելու համար¹²:

Ի տարբերություն մրցակցային մոդելի՝ գործի ի պաշտոնե քննության մոդելում դատարանն օբյեկտիվ ճշմարտության բացահայտման և դրան համապատասխան դատավճիռ կայացնելու խնդիր ունի: Ուստի նա կաշկանդված չէ մեղադրյալին ներկայացված մեղադրանքով և կարող փոխել ինչպես մեղադրյալին վերագրվող արարքի իրավաբանական որակումը, այնպես էլ մեղադրանքի հիմքում դրված փաստական հանգամանքները: Այսինքն՝ դատավճիռ կայացնելու ժամանակ դատարանը կարող է փոփոխել և՛ մեղադրյալին առաջադրված մեղադրանքի հիմքում դրված փաստական հանգամանքների կազմը, և՛ մեղադրյալին ներկայացված արարքի իրավաբանական որակումը: Նման կարգավորում սահմանված է ԳՖՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 264-րդ հոդվածով, որի համաձայն՝ դատարանը կաշկանդված չէ դատաքննություն նշանակելու մասին որոշմամբ արարքին տված իրավական գնահատակով:

Ավելին, դատական վարույթի փուլում դատախազի կողմից մեղադրանքից հրաժարվելը չի հանգեցնում գործի վարույթի կարճման, և դատարանն այդ պարագայում իրավասու է շարունակել գործի քննությունը՝ կայացնելով մեղադրական դատավճիռ:

Նման կարգավորումը, երբ դատական քննությունը փաստացի կաշկանդված չէ դատախազի կողմից պաշտպանվող մեղադրանքով, պայմանավորված է գործի ի պաշտոնե քննության մոդելի հիմքում դրված «մեղքի» սկզբունքով¹³: Մեղքի սկզբունքն ի պաշտոնե քննության մոդել ունեցող քրեական դատավարու-

¹² Treffend *Weigend* ZStW 104 (1992), S. 487 (498).

¹³ Zu dessen Bedeutung, Grundlagen und Inhalt jüngst nochmals BVerfG NJW 2011,1931, 1937 f.; siehe dazu auch *Landau* NSTz 2011, Heft 11; *Radtke* GA 2011, Heft 11; *Radtke*, in: Münchener Kommentar zum StGB, Band 2, 2. Aufl., 2011, Vor § 38 Rn. 14 f. und Rn. 70.

թյուններում կենտրոնական տեղ է զբաղեցնում:

Գերմանիայի Ֆեդերալ Հանրապետության սահմանադրական դատարանն իր որոշումներում մանրակրկիտ կերպով մեկնաբանել է մեղքի սկզբունքը¹⁴:

Այսպես, «մեղքի» սահմանադրաիրավական սկզբունքը, որը, ըստ ԳՖՀ-ի սահմանադրական դատարանի, բխում է Գերմանիայի Հիմնական օրենքի (սահմանադրության) 1-ին հոդվածի 1-ին մասում սահմանված մարդու արժանապատվության բացարձակ արժեքից¹⁵, իսկ ինստիտուցիոնալ առումով սահմանված է Գերմանիայի Հիմնական օրենքի 20-րդ հոդվածի 3-րդ մասում ամրագրված իրավական պետության սկզբունքից¹⁶, ենթադրում է, որ մեղավորները պետք է դատապարտվեն իրենց մեղքը նախատեսող քրեական օրենքի հոդվածով և ստանան իրենց մեղքին համապատասխան պատիժ, իսկ անմեղ անձինք պետք է ազատվեն հանցագործություն կատարած լինելու վերաբերյալ առաջացած կասկածից:

Համաձայն ԳՖՀ Հիմնական օրենքի 79-րդ հոդվածի 3-րդ մասի՝ «մեղքի» սահմանադրական սկզբունքն անձի՝ սահմանադրությամբ ամրագրված այն իրավունքն է, որը չի կարող տնօրինել կամ սահմանափակել անգամ սահմանադիրը¹⁷: Այն բացառում է անձի նկատմամբ այնպիսի պատժի կամ պատժաչափի նշանակումը, որը գերազանցում է կոնկրետ հանցագործություն կատարելու հանցագործի անհատական մեղքի ծավալը կամ պակաս է դրանից¹⁸: Հանցագործի նկատմամբ նշանակված պատիժը պետք է արդար հարաբերության մեջ գտնվի ինչպես կատարված հանցանքի ծան-

¹⁴ BVerfG NJW 1987, 2662 f.

¹⁵ BVerfGE 57, 250, 275; BVerfGE 90, 145, 173; BVerfGE 109, 133, 171; BVerfGE 123, 267, 413.

¹⁶ BVerfGE 20, 323, 331.

¹⁷ BVerfGE 123, 267, 413.

¹⁸ BVerfGE 45, 187, 228; BVerfGE 50, 205, 214 f., BVerfGE 54, 100, 108; BVerfGE 73, 206, 253; BVerfGE 90, 145, 173; BVerfGE 96, 245, 249; BVerfGE 109, 133, 171; vgl. auch *Dettlensen*, Grenzen der Freiheit, 2006, S. 89-92; *Streng*, Strafrechtliche Sanktionen, 2. Aufl., 2002, Rn 30-33; *Heun* JZ 2005, 853 f.; *H. A. Wolff* AR 124 (1999), S. 55 ff.; knapp zusammenfassend *Radtke*, in: Münchener Kommentar zum StGB, Vor § 38 Rn. 14-16.

րության, այնպես էլ հանցագործի մեղավորության չափի հետ¹⁹:

Քրեական դատավարությունը ուղղված է մեղքի սկզբունքի ապահովմանը: Ըստ այդմ էլ Գերմանիայի Դաշնային Սահմանադրական դատարանն մեղքի սահմանադրաիրավական սկզբունքը պայմանավորում է «արդարության գաղափարի» հետ: Մեղքի սկզբունքն ուղղված է արդարության ապահովմանը: Մեղքի սկզբունքի ապահովման համար անհրաժեշտ է, որ քրեական վարույթի արդյունքում մեղադրյալի մեղավորության վերաբերյալ կայացվի արդարացի դատավճիռ:

Արդար է այն դատավճիռը, որի կայացման ժամանակ դատավորը նյութական քրեական իրավունքը ճիշտ է կիրառել կոնկրետ գործի նկատմամբ: Այսինքն՝ արդարությունը քրեական դատավարությունում նյութական արդարություն է: Արդարադատության սկզբունքն ապահովված է, եթե մեղավորը դատապարտվել է իր մեղքին համապատասխան, իսկ անմեղը արդարացվել է²⁰: Այսինքն՝ ի տարբերություն մրցակցային դատավարության, որը քրեական վարույթը դիտում է որպես մեղադրանքի և պաշտպանության կողմերի միջև իրավական վեճ, գործի ի պաշտոնե քննության մոդելում քրեական դատավարությունն ուղղած է արդարության հաստատմանը, որի բացահայտման պարտականությունը դրված է դատարանի վրա:

Մեղքի սահմանադրաիրավական սկզբունքից է բխում գործի փաստական հանգամանքներն ի պաշտոնե պարզելու դատարանի պարտականությունը, քանի որ առանց գործի ճշմարիտ փաստական հանգամանքները պարզելու՝ հնարավոր չէ կենսագործել «մեղքի նյութական սկզբունքը»:

Այսինքն՝ գործի ի պաշտոնե քննության ընթացքում դատարա-

¹⁹ BVerfGE 45, 187, 228; BVerfGE 50, 205, 214 f., BVerfGE 54, 100, 108; BVerfGE 73, 206, 253; BVerfGE 90, 145, 173; BVerfGE 96, 245, 249; BVerfGE 109, 133, 171; vgl. auch *Detlefsen*, Grenzen der Freiheit, 2006, S. 89-92; *Streng*, Strafrechtliche Sanktionen, 2. Aufl., 2002, Rn 30-33; *Heun* JZ 2005, 853 f.; *H. A. Wolff* AR 124 (1999), S. 55 ff.; knapp zusammenfassend *Radtke*, in: Münchener Kommentar zum StGB, Vor § 38 Rn. 14-16.

²⁰ *Neumann* ZStW 101 (1989), S. 52, 53; *Radtke*, in *Radtke/Hohmann*, StPO, 2011, Einleitung Rn. 7 m.w.N.

նը, ելնելով մեղքի սկզբունքից, օբյեկտիվ պարտականություն է կրում՝ բացահայտելու գործով օբյեկտիվ ճշմարտությունը և մեղադրյալի նկատմամբ կայացնելու արդարացի դատավճիռ՝ նրան դատապարտելով նրա արարքը նախատեսող քրեական օրենսգրքի համապատասխան հոդվածով: Այդ նպատակի իրականացման ճանապարհին դատարանը կաշկանդված չէ ո՛չ դատախազի կողմից դատական քննության ընթացքում մեղադրանքից հրաժարվելով, ո՛չ դատախազի պաշտպանած մեղադրանքում մեղադրյալի արարքին տրված իրավաբանական որակմամբ, ո՛չ էլ կողմերի ներկայացրած փաստական հանգամանքների շրջանակով:

Անհրաժեշտ է նշել, որ գործերի ի պաշտոնե քննության մոդելը Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությանն անծանոթ դատավարական ձև չէ: Այն սկզբում ամրագրվել է 2006 թվականի հունիսի 1-ին ընդունված «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 19-րդ հոդվածում, ապա՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածում: Այսինքն՝ այն՝ որպես դատավարության ձև, ամրագրված է չորս դատավարություններից երկուսում՝ սահմանադրական դատավարությունում և վարչական դատավարությունում:

Ելնելով վերոշարադրյալից՝ կարելի է եզրակացնել, որ դատավարության մրցակցային մոդելի և գործի ի պաշտոնե քննության մոդելի միջև առկա է երկու սզկբունքային տարբերություն՝

1. դատական քննությունը սահմանափակված է մեղադրանքով, այսինքն՝ դատարանը կաշկանդված է մեղադրյալին ներկայացրած մեղադրանքով, թե դատարանը կարող է ազատորեն փոխել դրա իրավաբանական որակումը և դրա հիմքում դրված փաստական հանգամանքները, ինչպես նաև դատախազի կողմից մեղադրանքից հրաժարվելը հանգեցնո՞ւմ է վարույթը ավտոմատ ավարտելուն և արդարացման դատավճիռ կայացնելուն, թե՛ ոչ:

2. դատարանը կաշկանդված է դատավարության կողմերին ներկայացված փաստական հանգամանքների և դրանք հաստատող ապացույցների շրջանակով, թե՞ ելնելով օբյեկտիվ ճշմարտությունը բացահայտելու անհրաժեշտությունից՝ դատարանը պարտավոր է ի պաշտոնե բացահայտել գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերը:

ՀՀ գործող քրեական դատավարության օրենսգրքում գործերի

ի պաշտոնե քննության մոդելն, ի տարբերություն մրցակցության սկզբունքի (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 19-րդ հոդված), անմիջականորեն սահմանված չէ, սակայն ՀՀ գործող քրեական դատավարության օրենսգրքում դրա ընդունման պահից ամրագրվել է 19-րդ հոդվածը 4-րդ մասը, որի համաձայն՝ դատարանը կաշկանդված չէ կողմերի կարծիքներով և իրավունք ունի սեփական նախաձեռնությամբ անհրաժեշտ միջոցներ ձեռնարկել քրեական գործով ճշմարտությունը բացահայտելու համար, իսկ այդ սկզբունքային դրույթն իր հետագա զարգացումն է ստացել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 331-րդ 2-րդ մասում, որը յուրօրինակ օրենսդրական հիմք է հանդիսանում ապացուցման պրոցեսում դատարանի ակտիվ մասնակցության համար²¹: Դրա համաձայն՝ դատարանն իրավունք ունի սեփական նախաձեռնությամբ որոշում կայացնել վկաներ կանչելու, փորձաքննություն նշանակելու, այլ ապացույցներ պահանջելու մասին:

Մյուս կողմից՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 306-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ մեղադրանքից դատախազի հրաժարվելու դեպքում դատարանը կարճում է քրեական գործով վարույթը և դադարեցնում քրեական հետապնդումը, իսկ եթե դատախազը հրաժարվում է առանձին մեղադրյալի մասով, դադարեցնում է քրեական հետապնդումն այդ մեղադրյալի նկատմամբ: Ավելին, գործող քրեադատավարական օրենքով սահմանված են դատարանի կողմից մեղադրանքի փոփոխման խիստ սահմաններ: Մասնավորապես՝ դատարանը դատավճռի կայացման ժամանակ մեղադրանքի փոփոխման հարցը լուծելիս ղեկավարվում է հետևյալ կանոններով՝

1. Դրա արդյունքում չպետք է վատթարանա ամբաստանյալի վիճակը

2. Չպետք է խախտվի ամբաստանյալի պաշտպանության իրավունքը:

Այսինքն՝ ՀՀ գործող քրեական դատավարության օրենսգրքի դատական քննության ձևը գործի ի պաշտոնե քննության մոդելի և

²¹ Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Հատուկ մաս: Երևան, Եր. համ. հրատ. 2006թ. 190-րդ էջ:

մրցակցության մոդելի յուրահատուկ հիբրիդ է, քանի որ ապացուցման պրոցեսին մասնակցության առումով դատարանի կարգավիճակը համապատասխանում է գործերի ի պաշտոնե քննության ձևի կողմից որդեգրած կարգավորմանը, իսկ դատարանի կողմից մեղադրանքի փոփոխման սահմանների մասով և դատախազի կողմից մեղադրանքից հրաժարվելու դեպքում գործի ավտոմատ կարճման մասով մրցակցության մոդելի կարգավորմանը:

Նույն կարգավորումն էր ընտրվել նաև ՀՀ նոր քրեական դատավարության օրենսգրքի հայեցակարգով, որի համաձայն՝ եթե դատարանը խորհրդակցական սենյակում մեղադրանքի հիմքում դրված և մեղադրյալի կողմից կատարված արարքը հավաստող ապացույցների հետազոտման արդյունքում գալիս է հետևության, որ մեղադրյալին վերագրվող արարքը հաստատված է, սակայն դրա իրավական գնահատականն այլ է, օրինակ՝ գողություն է, այլ կողոպուտ, ապա պարտավոր է կայացնել արդարացման դատավճիռ:

Ինչ վերաբերում է ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծին, ապա դրա 21-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ դատարանը կաշկանդված է մեղադրանքի հիմքում դրված փաստական հանգամանքներով, սակայն կարող է կաշկանդված չլինել մեղադրյալին վերագրվող արարքին տրված իրավական գնահատականով:

Նախագծի 283-րդ հոդվածի 1-ին մասի երրորդ նախադասության համաձայն՝ դատարանը սահմանափակված է մեղսագրվող փաստական հանգամանքներին (արարքին) տրված իրավական գնահատականով միայն այն դեպքում, երբ տարբերվող իրավական գնահատականի հարցը պատշաճ իրավական ընթացակարգի շրջանակներում կողմերի համար չի դարձրել քննարկման առարկա:

Նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ վերդիկտ կայացնելիս դատարանը, դուրս չգալով մեղադրանքի հիմքում դրված փաստական հանգամանքների շրջանակից, կարող է սույն օրենսգրքով սահմանված պայմանների պահպանմամբ դրանց տալ իրավական այլ գնահատական, ինչպես նաև մեղադրանքի ծավալից հանել մե-

ղաղրյալին վերագրվող առանձին արարքներ:

Այսինքն՝ նախագծով բացակայում է գործող օրենսգրքի այն կանոնը, որի համաձայն դատարանն իրավական գնահատականի մասով կարող է փոփոխել մեղադրանքը, միայն եթե դրա արդունքում չի վատթարանում ամբաստանյալի վիճակը: Նախագծի համաձայն՝ դատարանը կարող է փոփոխել մեղադրանքն իրավական գնահատականի մասով, այդ թվում նաև խստացման առումով:

Այսինքն՝ Նախագծով սահմանված կարգավորման դեպքում, եթե դատարանը խորհրդակցական սենյակում մեղադրյալի կողմից կատարված արարքը հավաստող ապացույցների հետազոտման արդյունքում գալիս է հետևության, որ մեղադրյալին վերագրվող արարքն իրավական գնահատականի մասով ոչ թե կողոպուտ է, ինչպես նրան առաջադրված մեղադրանքում, այլ՝ ավազակություն, ապա պարտավոր է փոփոխել մեղադրանքը՝ կայացնելով մեղադրական դատավճիռ ավազակության կատարման համար:

Դատարանի կողմից նյութական նորմը սեփական հայեցողությամբ կիրառելու լիազորությունը կարող է կիրառվել միայն այն դեպքում, երբ տարբերվող իրավական գնահատականի հարցը պատշաճ իրավական ընթացակարգի շրջանակներում կողմերի համար դարձել է քննարկման առարկա: Դատարանը չի կարող կիրառել մեղադրանքում տրված իրավական գնահատականից տարբերվող իրավական գնահատական, եթե նախապես տարբերվող իրավական գնահատականը չի քննարկել դատավարության կողմերի հետ:

Այնուամենայնիվ, փաստ է, որ ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծով դատարանը օժտվել է մեղադրանքի իրավաբանական գնահատականը խստացման առումով փոփոխելու ազատ լիազորությամբ: Ավելին, Նախագծի համաձայն՝ դատական քննության ընթացքում դատախազն օժտված չէ մեղադրանքից հրաժարվելու լիազորությամբ, ինչը նշանակում է, որ նրա՝ իր կողմից պաշտպանվող մեղադրանքը չպնդելը և չպաշտպանելը այլևս չի հանգեցնելու ավտոմատ կերպով գործով արդարացման դատավճռի կայացման, և դատարանը շարունակելու է գործի քննությունը: Այս երկու հատկանիշները բնորոշ են գործի ի պաշ-

տոնն քննության մոդելին: Նախագծի 366-րդ հոդվածի 4-րդ մասի ուսումնասիրությունից բխում է նաև, որ դատարանն իրավունք ունի իր նախաձեռնությամբ լրացնել դատաքննությունը, այսինքն՝ ձեռք բերել նոր ապացույցներ:

Կերոշարադրյալից կարելի է եզրակացնել, որ ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագիծը, ի տարբերություն գործող օրենսգրքով սահմանված դատական քննության հիբրիդային մոդելի, որում առկա են և՛ մրցակցությանը, և՛ ի պաշտոնե քննությանը բնորոշ տարրեր՝ առաջինի ակնհայտ գերակայությամբ, անցում է կատարել դատական քննության մեկ այլ հիբրիդային մոդելի, որում թեկուզ պահպանվել են և՛ մրցակցությանը, և՛ ի պաշտոնե քննությանը բնորոշ տարրեր, սակայն արդեն երկրորդի՝ ի պաշտոնե քննության մոդելի ակնհայտ գերակայությամբ:

Կարծում ենք, որ ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծով դատական քննության մոդելի վերաբերյալ որդեգրած կարգավորումները ՀՀ քրեական դատավարությունում տվյալ ինստիտուտի աստիճանական զարգացման արդյունք են և թե՛ իրենց տեսական հիմնավորվածությամբ, թե՛ պրակտիկ կիրառելիությամբ գերադասելի են նախկինում տվյալ ինստիտուտի վերաբերյալ սահմանված բոլոր տարբերակներից:

Hayk Sargsyan

PhD student of the Chair of Criminal procedure and Criminalistics, YSU

THE ISSUES OF DIFFERENCES CONCERNING JUDICIAL PROCEEDINGS DURING ADVERSARIAL AND EX OFFICIO HEARINGS

The research work outlines the characteristics and attributes of adversarial and ex officio judicial proceedings: The work examines the differences and similarities of these two types of proceedings. Attempts are made to find out what type of judicial proceeding is stipulated by the current edition of the Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia and by the new draft of the Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia.

ВОПРОСЫ РАЗЛИЧИЕ СУДЕБНОГО РАЗБИРАТЕЛЬСТВА В ХОДЕ СОСТЯЗАТЕЛЬНОГО И EX OFFICIO СЛУШАНИЙ

Научно-исследовательская работа описывает характеристики и атрибуты состязательного и ex officio разбирательств: Работа исследует сходства и различия этих двух типов судебного разбирательства. Предпринимаются попытки выяснить, какой тип судебного порядка предусмотрен действующей редакцией Уголовно-процессуального кодекса Республики Армении и нового проекта Уголовно-процессуального кодекса Республики Армении.

Բանալի բառեր՝ Մրցակցության, ի պաշտոնե քննությունը, մեղադրանքի իրավաբանական գնահատական, ամբաստանյալի վիճակ, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նոր նախագիծ, պաշտպանության իրավունք, մեղադրանքի փոփոխում:

Keywords: adversarial proceedings, ex officio judicial proceedings, legal part of the criminal indictment, accused person, judicial proceedings by the new draft of the Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia, right of defence, modification of the criminal indictment.

Ключевые слова: Сходства и различия состязательного и ex officio разбирательств, система судебного разбирательства, сторона обвинения, обвиняемый, проект Уголовно-процессуального кодекса Республики Армении, право на защиту, изменение обвинения.